

Politický režim Chorvatska za vlády prezidenta Franjo Tudjmana a koncepty nedemokratických režimů

Petr Týfa¹

Abstract: *The Political Regime of Croatia under President Franjo Tudjman and Concepts of Non-democratic Regimes.*

This article is focused on the characteristics of the political regime of Croatia during the reign of Franjo Tudjman, primarily on the period from his election in April 1990 until the election of January 2000. The text is based on the concept of authoritarian regimes by J. J. Linz. Specifically, it focuses on the individual axes of the authoritarian regime: the limited pluralism, ideology–mentality, mobilization–depolitization, political leadership, and the international context. The text evaluates the existing regime in relation to these defined axes.

Keywords: *Authoritarian regime, Croatia, Franjo Tudjman, Ideology, International context, J. J. Linz, Leadership, Limited pluralism, Mentality, Mobilization*

Úvod

Předkládaný text se pokouší o charakteristiku politického režimu Chorvatska za vlády prezidenta Tudjmana, tedy primárně na období od voleb v dubnu 1990 do voleb v lednu 2000.² Autor ve studii pracuje s konceptem autoritativního režimu, jak jej definoval J. J. Linz (1973, 2000), konkrétně pak s jednotlivými charakteristikami, které chorvatský autoritativní režim na osách limitovaný pluralismus – monismus, ideologie – mentalita, mobilizace – depolitizace a na ose vůdcovství vykazoval. Pozornost text věnuje rovněž mezinárodnímu kontextu.

V souladu s respektem k naznačeným badatelským kategoriím se text dále pokouší odpovědět i na subtilnější otázky:

- Do jaké míry Tudjmanův režim omezoval svobodu sdružování? Probíhaly volby do parlamentu podle standardů demokratických zemí? Jaké postavení v zemi zastávala opozice?
- V rovině lidských práv se text pokouší identifikovat míru potlačování svobody slova a omezování činnosti nezávislých médií.
- Relevantní pro text je dále míra státních zásahů do ekonomiky a charakter prostoru pro rozvoj soukromé sféry.
- V rovině identifikace uplatnění mentality, či naopak ideologie příslušným režimem 90. let 20.

¹ Kontakt: Katedra politologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: 79058@mail.muni.cz.

² Tudjman zemřel krátce před konáním těchto voleb.

století se text zaměřuje především na možnost aplikace konceptu nacionalismu.

- V rovině zkoumání jevu mobilizace se jeví jako podstatné odpovědět na otázku, zda se masy zapojovaly do budování nového režimu, nebo zda naopak lze vysledovat celkovou apatii obyvatelstva a nechuť participovat na správě věcí veřejných. Nikoli nedůležitou přirozeně zůstává otázka vazby případných mobilizačních, popř. depolitizačních praktik na buď ideologii, nebo mentalitu.
- Badatelsky atraktivní, jakkoli standardně analyticky doplňková, se jeví charakteristika vůdcovství samotného Franjo Tudjmana. Jednalo se o charismatickou osobu, nebo spíše o člověka byrokratického typu? Splňoval Linzovu podmínku vlády uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic? Jakým způsobem prezident vykonával svoji moc? Docházelo k manipulacím při prezidentských volbách?
- Rovněž doplňkově si pak položíme otázku, zda měl Tudjmanův režim nějaký vliv na okolní státy a zda realizoval nějakou strategii k mezinárodním institucím či cizím mocnostem. Snažil se svoji vizi vyvézt do zahraničí, nebo byl zaměřen pouze na upevnění svého panství v rámci daného státu?

Samotné posouzení daného režimu na vymezených osách by mělo ukázat, zda je možné Linzův koncept na Tudjmanovo Chorvatsko aplikovat (což je základní výzkumný cíl), resp. zda lze touto metodou Tudjmanovo Chorvatsko klasifikovat do jedné z Linzových skupin autoritativních režimů (vedlejší výzkumný cíl). Základní hypotéza zní: Chorvatsko v době vlády prezidenta Tudjmana bylo autoritativním režimem.

Limitovaný pluralismus

Demokratické volby?

Za vlády Franjo Tudjmana proběhly v Chorvatsku pouze dvoje volby, a to v roce 1992 a 1995.³ Již volby v roce 1992 se nesly ve znamení omezení přístupu některých aktérů do Poslanecké sněmovny.⁴ Dle tehdy platného zákona o menšinách měli Srbové (jako menšina, jejíž

³ Volby v roce 1990 se konaly ještě v Socialistické federativní republice Jugoslávie (SFRJ) a umožnily jejich vítězi, Franjo Tudjmanovi, získat post předsedy představenstva (prezidenta) Chorvatska (Rychlík, Perencević 2007: 364-365). Naproti tomu volby v roce 2000 proběhly již bez účasti F. Tudjmana, který zemřel měsíc před jejich konáním.

⁴ Chorvatský parlament se v letech 1990–2001 skládal ze dvou komor: Poslanecké sněmovny a tzv. Župní sněmovny. Poslanecká sněmovna byla volena na čtyři roky v přímých a všeobecných volbách. Župní sněmovna se volila rovněž jednou za čtyři roky, avšak skládala se ze zástupců každé z 20 žup (celkem 60 poslanců, po 3 za každou župu) plus

podíl na populaci tvořil více než 8 %) získat podíl křesel úměrný jejich podílu v populaci, což znamenalo nejméně 13 mandátů. Srbové však svoji kandidátku v rámci většinově volené části Poslanecké sněmovny nepostavili a v menšinově volené části Poslanecké sněmovny získali pouze 3 mandáty. Ty obsadila Srbská národní strana (SNS) díky volebnímu zisku 1,06 % hlasů.⁵ Zbýlých 10 mandátů tak bylo rozděleno mezi ostatní politické strany. Volební výsledek pak naznačoval, že většina Srbů volby bojkotovala (Hloušek 2000: 263-264, 266-267).⁶

K určitému ovlivnění voleb ve smyslu volebního inženýrství docházelo pravidelně před každými volbami, s cílem zlepšit postavení vládnoucí strany. Podle organizace Freedom House (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 200) lze o manipulaci voleb hovořit zejména v roce 1995. Nejprve byl přijat nový volební zákon, který snižoval počet mandátů ze 135 na 127, zvýšil volební klauzuli z 3% na 5% a navýšil počet mandátů přidělovaných v poměrné složce. Tyto úpravy znamenaly zlepšení pozice vítězného Chorvatského demokratického společenství (HDZ), nelze je nicméně označit za v rozporu s demokratickou praxí.⁷ Problémem se ukázalo spíše vydělení 12 mandátů voličům v chorvatské diaspoře v porovnání s pouze 3 mandáty určenými pro etnické Srby žijící v Chorvatsku.⁸ Tuto skutečnost kritizovaly Spojené národy, Rada Evropy i Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), která navíc poukazovala na fakt, že občané hlasující v chorvatské diaspoře jsou obyvatelé Bosny a Hercegoviny, a tudíž by neměli v chorvatských volbách vůbec volit.

Nový volební zákon také reagoval na proměnu demografické situace v Chorvatsku, kdy velká část Srbů zemi po válce opustila a uchýlila se do zahraničí. Zástupcům národnostních menšin bylo nyní vyhrazeno celkem 7 mandátů, z nichž 3 obsadili Srbové. Mnoho Srbů se však k volbám nedostavilo, neboť se opakoval stejný problém z roku 1992, kdy jim úřady dostatečně včas nezajistily potřebné dokumenty o státním občanství (Hloušek 2000: 264).

Za určitý projev neliberálnosti Tudjmanovy vlády a nedostatečnosti demokracie ovšem dle Cohena (1997: 106) bylo možno chápat i vlastní naplánování voleb v roce 1995. Prezident totiž vyhlásil volby pouze šest týdnů po skončení vojenských operací na území okupovaném Srby a rok před vypršením mandátu poslanců dolní komory Saboru. Tudjman tak chtěl podle Cohena

další 3 poslanci byli voleni za město Záhřeb. K tomu měl prezident pravomoc jmenovat navíc 5 zástupců dle svého uvážení (Hloušek 2004: 141).

⁵ Podle rozhodnutí Ústavního soudu nemusela SNS překročit 3% volební klauzuli pro vstup do proporční části sněmovny (Hloušek 2000: 267).

⁶ Jejich značné části však úřady neumožnily získat potřebné doklady.

⁷ K srovnatelným úpravám docházelo např. v 90. letech v Polsku, více viz Kubát (2004: 88-121).

⁸ Mandáty v diaspoře byly prakticky jisté pro vládnoucí HDZ (Šedo 2006: 189).

přetavit nadšení Chorvatů z vítězství nad Srby ve svůj prospěch a zajistit si udržení moci.

Nahlížet na volby jako na demokratické se tak jeví jako problematické, zvláště když docházelo k dalším manipulacím s hranicemi obvodů, nadřezování státních médií vládnoucí straně⁹ a nepřesností na hlasovacích lístcích¹⁰ (Karatnycky, Motyl, Shor 1998: 97). Přesto volby v Chorvatsku proběhly dle určitých standardů pluralitního uspořádání, tj. za účasti několika desítek politických stran (byť více či méně znevýhodněných). Lze konstatovat, že v daném modelu spíše pouze zvýšily náskok vítězného HDZ, které by pravděpodobně vyhrálo i bez falšování, avšak s menším rozdílem.

Postavení politických stran – HDZ versus opozice

Podle OBSE bylo v Chorvatsku v dubnu 1997 registrováno na 60 politických stran, z nichž se přibližně třetina účastnila parlamentních či místních voleb.¹¹ V roce 1990 došlo k neúspěšnému zákazu Chorvatské strany práva (HSP); byl podán návrh k Ústavnímu soudu, který se však vyslovil proti zákazu strany. HSP pak v roce 1995 úspěšně kandidovala ve volbách.

Vládní strana za svého působení neprojevila ochotu přizvat k jednání o podobě postkomunistického Chorvatska opozici. Podle Vejvody (2000: 226) byla vystavěna kolem svého vůdce, s respektem k principům loajality a poslušnosti, bez parametrů vnitřní demokracie. To se projevilo zejména v době nemoci F. Tudjmana, kdy docházelo k úvahám o vnitřním dělení strany.

Na druhé straně, byť HDZ dominovalo politickému životu po celá 90. léta 20. století, nevyhýbalo se kooperaci s menšími, programově spřízněnými stranami.¹² V dobách svého největšího vlivu (polovina 90. let) mělo kolem 400 tisíc členů (Hloušek 2002: 181-182). Mezi léty 1990 až 2000 kontrolovalo parlamentní většinu v obou komorách Saboru a reprezentovalo jediný hlavní pól stranického systému Chorvatska jako ultradominantní strana (Šedo 2006: 192-196).

Opoziční tábor zastupovaly v době vlády HDZ zejména Chorvatská sociálně liberální strana (HSLŠ), Sociálně demokratická strana (SDP), Chorvatská selská strana (HSS) a Chorvatská strana práva (HSP). Zatímco HSP byla většinou politologů řazena ke stranám krajně pravicovým,

⁹ Podle chorvatské Helsinské komise bylo 60–75 % vysílacího času zpráv ve státní televizi věnováno právě HDZ (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 200).

¹⁰ Ty byly mnohdy úplně neplatné.

¹¹ Politické strany musely mít minimálně 100 členů a být registrovány u Ministerstva Správy (Karatnycky, Motyl, Shor 1998: 98).

¹² V roce 1993 uzavřelo dohodu s Chorvatskou konzervativní stranou (HKS) a v roce 1996 s regionální formací Křesťanských demokratů Medimurje (Hloušek 2002: 181-182).

na ostatní strany bylo nahlíženo jako na víceméně demokratické, přirozeně často s přítomností určitých prvků nacionalismu (Šedo 2006: 192-196). Problémem opozice bylo zejména její tříštění, vnitřní rozpory a neschopnost dosáhnout kompromisu. Opoziční strany tak až do roku 2000 nezískaly příležitost participovat na vládě, s výjimkou koalic tvořených po vyhraných lokálních volbách (Vejevoda 2000: 227-229).

Můžeme tedy říci, že v době vlády prezidenta Tudjmana fungoval v Chorvatsku vícestranický systém. Přesto byla činnost politických stran do jisté míry limitována, ať již zmiňovaným omezením prezentace ve státních médiích, volebním inženýrstvím směřujícím ku prospěchu vládnoucí strany či kontrolou státních zdrojů, které směřovaly na podporu HDZ (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 201).

Postavení médií v chorvatské společnosti

I popis a analýza situace chorvatských nezávislých médií přispívá k pochopení míry limitace veřejného pluralismu v chorvatské politice zkoumaného období. Dle New-Yorské komise na ochranu novinářů (CPJ) bylo jen v roce 1998 vedeno téměř 300 trestních stíhání proti novinářům a více než 600 občanských sporů vůči novinám, z toho více jak dvě třetiny proti nezávislým deníkům *Globus*, *Nacional*, *Feral Tribune* a *Novy List*. Většinu případů inicioval stát, popř. osoby napojené na vládní stranu. Současně někteří členové vlády, HDZ, prezident Tudjman a jeho rodina, podnikatelé a soudci žalovali novináře, kteří měli údajně rozpoutat ve společnosti vlnu nenávisti (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 204).

Pokusy omezovat činnost nezávislých médií ovšem začaly již před nástupem Franjo Tudjmana k moci, což dokládá registrace případů zasahování vlády zejména do tištěných médií Organizací Human Rights Watch/Helsinki. Současně byla státní média využívána některými aktéry jako kanál pro rozdmýchávání etnické nesnášenlivosti mezi Srby a Chorvaty (Human Rights Watch/Helsinki 1995: 58).

Média ve vlastnictví státu upřednostňovala vládnoucí stranu. Nezávislá média byla naproti tomu penalizována či nějak znevýhodňována; nuceně se podrobovala např. procesům restrukturalizace či reprivatizace, jak vláda nazývala pokusy omezit jejich činnost. Rovněž obava ze ztráty zaměstnání vedla novináře k jisté formě autocenzury. Vládní přímý či nepřímý vliv byl viditelný i při zásazích do distribuce a tisku nezávislých novin a časopisů. Vládou vlastněné tiskárny a distribuční společnosti např. odmítaly tisknout či distribuovat publikace kritické k vládě a HDZ (Human Rights Watch/Helsinki 1995: 58).

V roce 1996 byl přijat zákon, který měl chránit novináře v případě, že bez úmyslu

zveřejnili nepravdivé informace. Současně novináři získali právo neodhalovat veřejnosti svůj zdroj. Toto liberální nastavení však negoval tentýž rok parlamentem přijatý zákon, který kriminalizoval autory textů kriticky či satiricky komentujících prezidenta, předsedu vlády, mluvčího parlamentu či předsedy Ústavního a Nejvyššího soudu. Zákon skutečně vedl k zahájení řady trestních stíhání proti novinářům a do jisté míry legalizoval cenzuru nezávislých médií.¹³

Hlavním zdrojem informací v Chorvatsku v době vlády prezidenta Tudjmana byla státem ovládaná Chorvatská televizní a radiová společnost (HRT). Společnost měla monopol na televizní a radiové zpravodajství díky exkluzivnímu právu na národní vysílací frekvenci. Ředitel HRT byl volen chorvatským parlamentem (Human Rights Watch/Helsinki 1995: 62; Karatnycky, Motyl, Shor 1998: 101). Televizní služba HRT (HRTV) vlastnila všechny tři hlavní televizní kanály a formovala jedinou národní síť. Veřejné průzkumy publikované v roce 1998 podle OBSE ukazovaly, že 75–95% obyvatel vnímalo jako hlavní zdroj informací právě HRTV. Rovněž přes polovinu chorvatských občanů sledovalo večerní zprávy ve státní televizi (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 204).¹⁴

Nezávislá vysílací média fungovala v Chorvatsku zejména na místní úrovni; v roce 1995 to bylo např. pět místních televizních stanic v Záhřebu, Splitu, Rijece, Osijeku, Čakovci a Opuzenu. Nezávislý televizní program (OTV) vysílal většinou několik hodin denně přibližně pro jednu třetinu obyvatel, situovaných z velké části na severu země. OTV vysílal víceméně bez vlivu vládnoucí strany. Zahraniční televizní média (CNN, SKY) bylo možno naladit přes satelitní kanál.

Chorvatská vláda také držela monopol na tisk a distribuci novin. Dvě největší nakladatelství, *Vjesnik*¹⁵ a *Slobodna Dalmacija*, byla, přímo či nepřímo, kontrolována vládou. Ředitel společnosti *Tisak*, která v 90. letech 20. století ovládala téměř 75 % trhu s novinami, byl napojený na vládnoucí HDZ. Dodejme, že Výzkum svobody tisku, který každý rok vydává společnost Freedom House, hodnotil Chorvatsko v letech 1994–1996 jako zemi částečně svobodnou, resp. v letech 1997–1999 jako zemi nesvobodnou (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 205).

¹³ Např. jeden novinář z deníku *Novi List* byl ve večerních zprávách chorvatské státní televize nazván nepřítelem státu. Novinář následně během 24 hodin obdržel 169 telefonátů a několik výhružných zpráv (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 204).

¹⁴ V listopadu 1998 vláda poskytla veřejnou koncesi čtvrtému televiznímu kanálu, avšak vstupní náklady vyčísli na 13,1 milionů dolarů (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 204).

¹⁵ V roce 1994 se *Vjesnik* vydal cestou větší nezávislosti. Uveřejňoval např. zprávy kritické k vládě a HDZ. Vláda pak zbavila funkce šéfredaktora deníku (Human Rights Watch/Helsinki 1995: 73).

Státní zásahy do ekonomiky

Na příkladě fungování ekonomiky dokumentuje Malesević (2002: 234-237) rozpor, který panoval mezi oficiálními deklaracemi a realitou. Malesević se jednak zaměřuje na manifest, který přijalo HDZ na svém druhém všeobecném shromáždění v roce 1993 a který nahrazoval oficiální program strany, jednak poukazuje na texty uveřejněné ve vládou kontrolovaném periodiku Vjesnik a také učebnice vydané mezi léty 1990–1997.

Výrazný rozdíl lze spatřit již v tom, jaký typ ekonomiky vláda preferovala. Manifest hovořil o „sociálně-tržní ekonomice“ jako ideální formě organizace společnosti, která byla podle programu HDZ založena na tisícileté tradici křesťanství s jejím důrazem na individuální svobodu. Soukromý majetek byl základem ekonomického systému, určité státní zásahy do ekonomiky ovšem byly ospravedlnitelné vzhledem ke vzrůstajícím sociálním nerovnostem, které přechod k tomuto typu ekonomického systému doprovázely. Noviny a učebnice však podle Maleseviće o sociálně-tržní ekonomice nehovořily. Preferovaly spíše čistý pojem „tržní ekonomika“, s důrazem na tržní svobodu a existenci soukromých podniků.

Vysvětlení lze podle Maleseviće nalézt v podobnosti pojmů „sociálně tržní ekonomika“ a „smíšená ekonomika“, který preferovala vláda Slobodana Miloševića v sousedním Srbsku. HDZ mohla těžko připustit srovnání se svým největším rivalem. Současně vláda potřebovala propagovat model jasně vymezený vůči modelu uplatňovanému v minulém režimu. Socialismus bylo nutno napadnout a postavit proti němu koncept opačný. Model sociálně-tržní ekonomiky ale mohl v lidech asociovat určité prvky z doby před rokem 1989 (Malesević 2002: 234-237).

Navzdory avizované deklaratorní symbolice docházelo v Chorvatsku k poměrně výrazným zásahům státu do ekonomiky. Důsledkem války bylo posilování státního paternalismu, konfiskace majetku Srbů, nemalé válečné výdaje, zvýhodňování některých ekonomických aktérů apod. Všechny tyto události problematizovaly proces ekonomické tranzice a vedly spíše k posilování role státu v ekonomice (Vejevoda 2000: 232-233).¹⁶

Vláda tedy oficiálně propagovala liberální ekonomiku se svobodnou konkurencí, ve skutečnosti si však ponechávala vliv v některých významných státních podnicích. Monopolní postavení vlády bylo zřejmé také v médiích, v případě HRT, nakladatelství Vjesnik, Slobodna Dalmacija a také v Chorvatské poštovní a telefonní společnosti (HPT).¹⁷

¹⁶ Nehledě na to, že část politických elit těžila z rostoucí válečné ekonomiky.

¹⁷ Tento vliv přetrval navzdory zákonu o konkurenci a monopolu přijatém v roce 1996, který monopoly výslovně zakazoval (Karatnycky, Motyl, Shor 1998: 115).

Mentalita versus ideologie

Nacionalismus

Z hlediska rozboru přítomnosti prvků ideologie či mentality se ve zkoumaném případě režimu HDZ jeví nutné věnovat pozornost fenoménu nacionalismu. Aniž bychom hodlali vynést soud nad otázkou, do jaké míry je nacionalismus sám o sobě ideologií, či naopak projevem konkrétní mentality, zůstává skutečností, že intenzita, s jakou se chorvatská vláda hlásila k vlastní vizi národního projektu, představuje významný atribut daného režimu, demonstrující některé podstatné části jeho identity.

Kořeny nacionalismu lze najít již v historii Chorvatského státu. Touha po znovuzískání státní samostatnosti byla podle Hladkého (1993: 20) nosnou součástí chorvatské národní ideologie po celá staletí. V 19. a na začátku 20. století prošli Chorvaté obdobím osvobození od cizí nadvlády a formování vlastního národa. Tendencím ke spolupráci s ostatními jihoslovanskými národy přitom konkurovala myšlenka vydobýt si na Balkáně dominantní postavení. Idea tzv. Velkého Chorvatska se nespokojovala pouze se získáním svých etnických území, nýbrž měla za cíl i ovládnutí dalších jihoslovanských oblastí.¹⁸

Na začátku 90. let 20. století, v procesu rozpadu svazové Jugoslávie, HDZ oživilo nacionalistické symboly a ideje.¹⁹ Základními hodnotami, na kterých strana stála, byly patriotismus, sebeobětování, svoboda, solidarita, práce, pořádek a racionalismus (Fisher 2006: 15). Jiné národy, zejména srbský, překážející chorvatské samostatnosti, byly označeny za nepřátele. HDZ zdůrazňovalo, že jeho základním cílem je vybudování chorvatského národa na tradicích Chorvatské strany práva a na tradicích národně osvobozenického boje za II. světové války. Ve skutečnosti se však profilovalo stále více radikálně (Rychlík, Perencević 2007: 361-362).

Nový politický režim v Chorvatsku oživoval staré hrdiny a vracel se k dávným tradicím. Tradiční postavy historie Chorvatska jako Mijat Tomiš či Ivo Senjanin, resp. osoby spjaté s politikou jako A. Starčević a S. Radić, se začaly objevovat jak v televizi, tak v nově publikovaných učebnicích dějepisu. Středověcí chorvatští králové Tomislav a Zvonimir byli prezentováni jako hrdinové, kteří bojovali za samostatné Chorvatsko. S tím souviselo

¹⁸ Do tzv. Velkého Chorvatska měly kromě chorvatského území (Chorvatsko, Dalmácie, Slavonie) patřit ještě slovinské oblasti a území Bosny a Hercegoviny (Hladký 1993: 21).

¹⁹ Prvním písmenem v názvu strany bylo H jako Hrvatska (Chorvatské) a základními barvami se staly národní barvy: modrá, červená a bílá (Fisher 2006: 14).

glorifikování hrdinství, mužnosti a sebeobětování za vlast.²⁰

V souvislosti s výše uvedeným lze v 90. letech 20. století vysledovat tři fáze nacionalismu, který přitom na sebe bral různou podobu. Tyto fáze vydělil Sharon Fisher (2006: 15-18), přičemž jako odlišující kritérium použil identifikaci subjektu, na který byly nacionální projevy zacíleny. Zatímco v první fázi byl důraz kladen na vnější nepřátele, v druhé fázi se nesnášenlivost obrátila na etnické minority a ve třetí fázi pak byla cílem vnitřní opozice v samotném národu.²¹

První fázi lze datovat do doby před vyhlášením samostatného státu. Antagonismus byl zaměřen na vnější nepřátele, kterými byli Srbové. Ti měli bránit Chorvatům uskutečnit jejich tisíciletý sen po státní nezávislosti. Chorvaté byli naopak prezentováni jako oběti srbského útaku. Na tomto základě se podařilo HDZ ve volbách v roce 1990 mobilizovat velké množství voličů.

Ve druhé fázi datované do období několika let po získání nezávislosti se objekt zájmu přesunul od Srbů žijících v zahraničí k Srbům nacházejícím se uvnitř Chorvatska. Po realizaci kroků vedoucích k potlačení práv této menšiny (zejména Srbové v Krajině byli objektem nenávisti a napadání) země dospěla až k občanské válce. Do této fáze tak lze rovněž datovat znovudobytí „obsazených“ území při operacích „Blesk“ a „Bouře“.

Začátek třetí fáze lze zařadit do období po volbách v roce 1995. V té době již Chorvatsku nehrozilo nebezpečí ze strany Srbů, a tak HDZ obrátilo svůj zájem na vnitřního nepřítele – opoziční politické strany, které se podle vlády snažily rozbořit chorvatský stát a znovu obnovit Jugoslávii. HDZ se tak prezentovalo jako jediný garant chorvatské nezávislosti. Nepřítelem se stala rovněž mezinárodní komunita, která podporovala opozici, a nezávislá média, pracující proti vládě, resp. zpochybňující chorvatskou státnost.

Vyhrocený nacionalismus byl zaměřený zejména proti menšinám žijícím v Chorvatsku. Úhlavním nepřítelem se jeví být Srbové, se kterými měli Chorvaté napjaté vztahy již po staletí.²² Rétorika se proto zaměřovala zejména na ně, líčila je jako nepřátele mající odvěky cíl Chorvaty zotročit. Zdůrazňovaly se temné stránky historie Srbska a agresivní motivy Srbů. Srbové také

²⁰ Plakáty zvoucí do chorvatské armády např. psaly: „Tygře, jestli jsi muž, pojď k nám!“. Noví rekrutové byli zase přivítáni slovy: „Jsme vojáci a ne maminky mazánci.“ (Malešević 2002: 225-227).

²¹ Jednotlivé fáze sice lze určitým způsobem datovat, avšak během Tudjmanovy vlády lze nalézt prvky nenávisti ke všem třem zmíněným nepřítelům. Fáze tak spíše určují, na koho se politika HDZ v daném období zaměřovala nejvíce.

²² Konflikty mezi těmito etniky propukaly již v době tureckých expanzí na Balkáně (15.–18. století), kdy mnoho Srbů hledalo útočiště před Turky na území Habsburské monarchie. Srbové tehdy začali osídlovat vylištěná a zpusťovaná chorvatská území, což zavadalo důvod pozdější nevraživosti. Problémem se ukázalo být rovněž pravoslavné vyznání Srbů či Vídní uplatňovaná politická privilegia (Hladký 1993: 20-21).

podle Chorvatů při svém cíli založit tzv. Velké Srbsko neváhali použít teroristické praktiky, mučili např. Albánce, ba páchali na nich genocidu. Oficiální učebnice popisovaly případy, kdy Srbové napadali a zabíjeli chorvatské občany, vypalovali jejich kostely a ničili jejich kulturu. Ve stejných barvách se zobrazovala i srbská pravoslavná církev, jako šířící agresi a nenávist (Malesević 2002: 250-252). V neposlední řadě vyvolaly mezi Srby i dalšími etniky obavy odkazy na ustašovské hnutí. Srbská demokratická strana, subjekt zastupující zájmy Srbů, však vystupovala podobně agresivně jako HDZ.

Brzy po volbách v roce 1990 začaly čistky ve státním aparátu, kde byli Srbové podle Chorvatů zastoupeni neúměrně svému počtu.²³ Chorvaté také nepřiznali Srbům status druhého státotvorného národa, což znamenalo *de facto* postavení menšiny ve státě (Góralczyk, Kostecki, Żukrowska 1995: 103; Rychlík, Perencević 2007: 362-363, 367-368).

Naplno se chorvatská agresivita projevila při občanské válce. Zatímco oficiální prohlášení vlády vyzývalo Srby, aby neopouštěli své domovy, faktické kroky chorvatské armády vedly k přinucení co největšího počtu etnických Srbů k vysídlení (Hloušek 2000: 258-259). Stejně jako na počátku války i při operacích „Blesk“ a „Bouře“ organizace Human Rights Watch/Helsinki (1995: 16-20) zaznamenala ze strany chorvatských vojáků řadu excesů (vypalování srbských vesnic, ničení majetku apod.). V květnu 1995 při vojenské reintegraci západní Slavonie docházelo k násilnostem na obyvatelích, kteří v Chorvatsku zůstali.²⁴

Dramatickým efektem chorvatského vítězství v Krajině se stal exodus téměř celé srbské populace obývající toto území.²⁵ Výsledkem byla etnická i náboženská homogenizace země.²⁶ Srbové sice v Chorvatsku dále žili, ale spíše ve větších městech; jako politická síla byli marginalizováni (Cohen 1997: 104-105). Tudjmanovi se tak podařilo cíl – vyčistit území od nepřátel – splnit.

²³ Srbové před občanskou válkou tvořili cca 13 % z celkového počtu 4,7 mil. obyvatel Chorvatska (Sibber, Little 1997: 87).

²⁴ Zadržení občané (nejčastěji srbské národnosti, ale jednalo se i o jiná etnika, převážně Bosňáky) byli bití či podrobeni krutému zacházení, často navíc strávili ve věznici i půl roku, aniž by byli informováni o svých právech (Karatnycky, Motyl, Shor 1998: 104-105).

²⁵ V srpnu 1995 byl tento počet odhadován na 150–200 tisíc obyvatel, kteří z velké části osídlili toto území před více než 400 lety (Cohen 1997: 104).

²⁶ Většina Srbů jsou členové Srbské pravoslavné církve.

Mobilizace versus depolitizace

Mobilizace za nezávislost země

Chorvatsko zažívalo v různých etapách Tudjmanovy vlády větší či menší vlny mobilizace, které byly provázeny zejména nacionalistickou rétorikou. Již v říjnu 1989 se HDZ pokusila mobilizovat chorvatské obyvatelstvo peticí za návrat sochy Josipa Jelačice na záhřebské hlavní náměstí.²⁷ Ačkoli byla petice původně iniciována HSLS, Chorvatskému demokratickému společenství se podařilo spojit petici s národní otázkou, když v zákazu vidělo potlačení chorvatského národního cítění. Tudjmanovi se tak poprvé po dvaceti letech mlčení povedlo prolomit pasivitu a připomenout Chorvatům jejich národní hrdost. Ačkoli se ostatní politické strany pokoušely o totéž, Tudjman byl nejúspěšnější, neboť uměl vyjádřit pocity Chorvatů a inspirovat je (Fisher 2006: 33-34).

O měsíc později zase dokument HDZ upozorňoval na nebezpečí srbského expanzionismu, které část strany viděla v možnostech vytvoření tzv. Velkého Srbska, jenž by pokrývalo i tři čtvrtiny chorvatského území. Dokument proto žádal teritoriální integritu Chorvatska v jeho přirozených a historických hranicích a vyslovoval se pro vytvoření demokratické koaliční vlády s heslem: „Vezměme Chorvatsko do svých rukou!“ (Fisher 2006: 33).

Proměna režimu tak šla ruku v ruce s bojem za nezávislost země a vymezením se proti Srbům v Jugoslávii. Také volební kampaň HDZ v roce 1990 se nesla v duchu hesla jednoty všech Chorvatů, sebedůvěry a naděje. HDZ se sice snažila vzbudit dojem demokratičnosti, avšak řada výroků Tudjmana proti Srbům vědomě stresovala srbsko-chorvatské vztahy.²⁸ Tudjman začal vystupovat jako „otec národa“, jediný schopný zemi ochránit před Miloševićem a Srby (Rychlík, Perencević 2007: 363-364).

Mobilizace proti Srbům uvnitř Chorvatska

Mobilizace chorvatské veřejnosti proti Srbům pokračovala i po získání nezávislosti. Pozornost se nyní obrátila na ty, kteří obývali chorvatské území, a měli mít tudíž stejná práva jako ostatní. Srbové byli ovšem prezentováni jako barbaři, necivilizovaní lidé, krutí a nepřátelští. Chorvaté měli být oproti nim civilizovanější a nadřazení. Nenávist k Srbům se projevila např. tím,

²⁷ Josip Jelačić byl místokrál, který se v 19. století pokusil sjednotit Chorvaty a vedl vzporu proti maďarským vládcům (Fisher 2006: 33).

²⁸ Tudjman např. pronesl: „V Chorvatsku jsou všichni rovnoprávní, ale je třeba vědět, kdo je tu domácí pán a kdo host.“ (Rychlík, Perencević 2007: 363).

že byly z knihoven a obchodů odstraňovány knihy psané v srbštině. Současně státem vlastněná chorvatská média zakazovala filmy či seriály se srbskými herci. V průběhu 90. let tak bylo obtížné vidět srbské umělce, zpěváky nebo malíře, produkující svá díla v Chorvatsku (Fisher 2006: 107-108).

Neshody na obou stranách vyústily v občanskou válku. Vláda se pokoušela mobilizovat chorvatskou společnost pro tažení proti odvěkému nepříteli. Již sám název „vlastenecká válka“, který vymyslel Tudjman, charakterizoval, že se Chorvatsko bilo za své území, za to, aby zde mohli žít pouze Chorvaté zbaveni cizích živlů.

Výzkum veřejného mínění z června 1994 (Cohen 1997: 101-102) potvrdil silné negativní postoje Chorvatů vůči Srbům, zejména těm žijícím v Krajině. Ačkoli přibližně 86 % obyvatel bylo ochotno dovolit srbské minoritě mít své zástupce v parlamentu, pouze 2/3 obyvatel kupříkladu chtěly umožnit vysílání rádia či televize v jiném jazyku než v chorvatštině. Stejně procento se pak vyslovilo pro zachování odděleného, autonomního regionu pod chorvatskou dominancí.

Mobilizace proti opozici a nezávislým organizacím

Po určitém uklidnění situace v roce 1995 přešlo HDZ do útoku vůči jiným skupinám obyvatelstva. Terči se staly jednak opoziční strany, jednak neziskové organizace kritizující vládu a prezidenta. Celá druhá polovina 90. let se nesla ve znamení napadání protivníků HDZ.²⁹ Chorvatské demokratické společenství se snažilo vytvořit negativní obraz mnohých neziskových organizací poukazem na jejich podporu ze zahraničí. V roce 1996 Tudjman obvinil některé nadace a ambasády v západní Evropě z podpory chorvatské opozice a slíbil zrušit organizace dotované ze zahraničních zdrojů (Fisher 2006: 135).³⁰

V roce 1997 schválil parlament zákon o sdružování, který dával státu možnost ovlivňovat práci neziskových organizací, uvaloval na ně sankce a zakazoval skupiny podezřelé z nelegální činnosti. Existující organizace byly povinny se registrovat; do roku 2006 tak však učinilo jen malé procento.³¹

Ne všechny neziskové organizace však byly podřízeny těmto pravidlům. Řada společností napojených na vládnoucí HDZ, např. organizace válečných veteránů či obětí občanské války, se

²⁹ Politické výpady se odehrávaly po celé období Tudjmanovy vlády, avšak v této době byla jejich intenzita podle Fishera (2006: 15-18) největší.

³⁰ Jednou z organizací, která byla HDZ „trnem v oku“ byla Sorosova OSI. V roce 1996 Tudjman obvinil tuto organizaci z pokusu o změnu vlastnické struktury chorvatských médií díky tomu, že financovala některé publikace opozičních stran (Fisher 2006: 136).

³¹ Např. skupina „Attack“ měla problémy s registrací, neboť zákon zakazoval použití cizích jmen (Fisher 2006: 137).

naopak těšila různým úlevám a privilegiím.³² Díky svým vazbám na HDZ získávaly tyto organizace finanční podporu ze státní pokladny.

HDZ se rovněž vyznačovalo tvrdými postoji vůči opozičním stranám. Mezi ně patřily např. verbální útoky ze strany HDZ či prezidenta Tudjmana, pokusy o skandalizaci a soudní likvidaci některých opozičních subjektů a zvyšující se tlak proti sdělovacím prostředkům. Pro svoje záměry požadovala HDZ podporu veřejnosti a snažila se v jejích očích vyvolat obraz opozičních formací jako nepřátel státu. Motivem HDZ však bylo zejména udržení a monopolizace moci (Hloušek 1999: 115).

K omezování politických stran docházelo také s pomocí nové volební legislativy, přijímané vždy těsně před volbami.³³ Např. v roce 2000 se opoziční šestka spolu s HDZ dohodla na základních principech nového volebního zákona, mezi která patřil i souhlas s možností volby v parlamentních volbách Chorvatů žijících v zahraničí, avšak bez rezervování určitého množství míst. Nakonec však HDZ opoziční stanoviska ignorovala (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 200).

Typ vůdcovství

Tudjman jako vzorová charismatická osobnost dokázal nejen soustředit kolem sebe skupinu věrných obdivovatelů, ale také inspirovat většinu chorvatské společnosti, která na něj nahlížela jako na osobu, jež oživila myšlenku realizovat tisíciletý chorvatský sen po samostatném národě (a které se to koneckonců také podařilo). Tudjman byl nazýván jako „otec národa“, opěvovaly ho písně, plakáty popisovaly jeho úspěchy,³⁴ to vše s důrazem na jeho mravní charakter, životní zkušenost, silnou osobnost, shrnuto – na jeho neobyčejné patriarchální kvality (Malešević 2002: 230-231, 249).

Stejně jako Milošević i Tudjman konstruoval svůj přímý vztah ke svým následovníkům. Jeho apel na chorvatský etnický původ byl podobný apelu Miloševiče na shodné etnické kořeny všech Srbů. Tudjman se vydával do všech koutů Chorvatska, pořádal pravidelné tiskové konference a všechny jeho projevy byly přenášeny ve státní televizi. Jeho styl se neodlišoval od Miloševičova. Oba deklarovali svou rovnost s ostatními obyvateli své země, na druhou stranu si vždy udržovali odstup a nadřazené postavení, plynoucí z jejich specifického přístupu k „pravdě“,

³² Takovou organizací byla např. Nadace chorvatského státního slibu, jejímž ředitelem byl Pasalic, prezidentův blízký přítel. Organizace nabízela studentům stipendia a vydávala magazín „Státnost“, jehož autoři podporovali ve svých článcích prezidenta Tudjmana (Fisher 2006: 139).

³³ Chorvatsko měnilo svůj volební zákon před volbami v roce 1992, 1995 i 2000 (Šedo 2006: 50-53).

³⁴ Viz např. tato báseň z regionu Imotski (Malešević 2002: 231): *Náš Tudjmane, principi a rytíři – obrožují tě se zbraní – v Benkovacu jsou připraveni vraždit – navzdory našemu bratrství a jednotě!* (pozn. přeloženo autorem).

k poznání toho, co je pro národ dobré (Malesević 2002: 232). Oba se primárně nezaměřovali na transformaci země, ale šlo jim spíše o upevnění moci, jak jen to bude možné. Oběma bylo vlastní vidění opozice jako nepřátelské síly, toužící zničit jejich vizi a boj za samostatný a hrdý národ. Jak u Miloševiče, tak i u Tudjmana bychom našli silnou identifikaci strany s jejich osobou a napojení ideologie strany na nacionální prvek (Vejvoda 2000: 223).

Styl vládnutí

Styl vládnutí prezidenta Tudjmana se vyznačoval některými nedemokratickými prvky. Prezident vytvořil neústavní Radu obrany a národní bezpečnosti (VONS), která (s možnou inspirací v komunistickém politbyru) převzala řadu pravomocí parlamentu. Členy VONS byli takřka výhradně Tudjmanovi blízcí stoupenci. Současně Tudjman se svou stranou usiloval o kontrolu médií, a tím i veřejného mínění. Nezřídka byla využívána legislativa umožňující vyšetřování novinářů z nezávislých médií pro údajné urážky prezidenta (Malesević 2002: 229, 232).

Cílem prezidenta bylo využít své zásluhy na získání nezávislosti k dalšímu upevňování moci. Podle Fishera (2006: 55) docházelo k manipulaci s masami v jejich vnímání národní identity. Vláda Tudjmana tak nebyla vždy předvídatelná a jednotlivé proudy uvnitř HDZ se často rozcházely v názoru na zásadní problémy země. Preference Tudjmana mezi lidmi však daleko přesahovaly preference strany. Ve volebních kampaních proto HDZ zdůrazňovala Tudjmanovo charisma a osobnost. Zárukou splnění chorvatských snů prostě byl prezident, resp. strana.³⁵ Bylo to Tudjmanovo jméno, které garantovalo člověku místo v parlamentu (Malesević 2002: 233).

Když v roce 1995 ve volbách v Záhřebu vyhrála koalice sedmi opozičních stran nad HDZ,³⁶ rozhodl se Tudjman neuznat výsledky voleb a zablokovat realizaci výsledků. Svůj krok zdůvodnil tím, že v nelehké situaci po válce není možné, aby opozice nabourala stabilitu v největším městě Chorvatska, kde žila čtvrtina obyvatelstva. Opoziční strany však navzdory Tudjmanovi vybraly ze svých řad starostu města a mluvčího. Členové HDZ bojkotovali schůze městských orgánů a Tudjman odmítl potvrdit nově zvolené zástupce. Opoziční strany neúspěšně apelovaly na Ústavní soud, avšak veřejné mínění bylo proti prezidentovi. V březnu 1996, kdy se nepodařilo napodruhé zvolit starostu města, Tudjman ignoroval výsledky voleb a jmenoval svého zmocněnce, aby převzal agendu města. Opozice nebyla ochotna potvrdit Tudjmanovo

³⁵ Proto někteří komentátoři identifikovali osobu Tudjmana se stranou, ba dokonce s chorvatským národem (Fisher 2006: 43).

³⁶ Z celkového počtu padesáti míst získala koalice 31 a HDZ pouze 17 (Cohen 1997: 109).

rozhodnutí a projevila obavy o osud demokracie v zemi. Kritici poukazovali na to, že prezident vystupuje demokraticky, jen aby získal podporu západních zemí, ale ve skutečnosti nedovolí v zemi rozvinout pluralistický model politických stran (Cohen 1997: 109-111).

Zahraniční kontext

Myšlenkou sjednotit všechny Chorvaty na jihovýchodě Evropy oživilo HDZ koncept tzv. Velkého Chorvatska. Nešlo zde o rovnoprávné postavení s ostatními národy, nýbrž o dominantní pozici na Balkáně (Hladký 1993: 21). Idea Velkého Chorvatska musela nutně narazit na odpor ze strany okolních států, nejvíce pak Bosny a Hercegoviny, kterou se Chorvatsko (a Srbsko) pokoušelo rozdělit a připojit ke svému území. Velké Chorvatsko se zákonitě nelíbilo Srbsku, které pod Miloševićovým vedením paralelně oživilo myšlenku tzv. Velkého Srbska. Chorvatský nacionalismus tak měl od svého počátku mezinárodní kontext.

Okolní státy k Chorvatsku zaujímal ambivalentní postoj. Když v červnu 1991 dospěly přípravy k vyhlášení samostatnosti do konečné fáze, 12 představitelů ES odmítlo nezávislost podpořit. Na druhou stranu se Chorvatsku podařilo pro svůj postoj získat důležité spojení – Spolkovou republiku Německo a Rakousko (Rychlík, Perencević 2007: 376). Když se pak v Chorvatsku koncem roku rozhořel konflikt se Srby, Evropskému společenství, při vědomí neudržitelnosti situace, nezbylo nic jiného, než přijmout dohodu o řešení konfliktu v Jugoslávii. Právo na secesi získaly výhradně jednotlivé svazové republiky bez ohledu na etnické složení a přání menšinového obyvatelstva. Dosavadní hranice republik se staly hranicemi státními a jednotlivé republiky byly zavázány ústavně zajistit práva menšin na svém území. Vyhánění příslušníků jiných národností bylo shledáno neplatným a všichni uprchlíci měli právo najít útočiště zpátky ve svých domovech. Takové řešení však Chorvatům nevyhovovalo, neboť jim neumožňovalo rozdělení Bosny a Hercegoviny (Rychlík, Perencević 2007: 381-383).

Když se válka chýlila ke konci, mezinárodní organizace reagovaly pozitivně na dohody o ukončení bojů, které uzavřel Franjo Tuđman se Slobodanem Miloševićem. Prakticky všechny státy ES, Spojené státy, Rusko i Čína se rozhodly Chorvatsko uznat. V květnu 1992 bylo Chorvatsko přijato do OSN. Nepříjemná zpráva nicméně pro Chorvaty byla, že území Srbské autonomní oblasti nebylo reinkorporováno do Chorvatska, ale mezi chorvatskou a srbskou armádou byly pouze rozmístěny mírové síly.

V roce 1996 bylo Chorvatsko, po několika neúspěšných pokusech, přijato za člena Rady Evropy, což bylo ze strany opozice vnímáno jako krok směrem k uplatnění větší demokratičnosti a standardů evropské lidsko-právní legislativy (Vejevoda 2000: 226). Zneužívání moci to však

nezabránilo. Naopak, Chorvatsko se rychle dostávalo do izolace. Vztahy se Spojenými státy a Německem se zhoršily a všechny další integrační snahy se dostaly na bod mrazu.³⁷

Zatímco v období občanské války Evropská unie a zejména USA tolerovaly Chorvatsku určité nedemokratické praktiky, v druhé polovině 90. let se na Chorvatsko snášely stížnosti vzhledem k problematickému vztahu k Mezinárodnímu tribunálu pro válečné zločiny v bývalé Jugoslávii (Rychlík, Perencević 2007: 395-396). Chorvatsko totiž odmítlo s tribunálem spolupracovat ve věci vydávání svých vojenských důstojníků.³⁸

Závěr

Máme-li s ohledem na uvedené postřehy kategorizovat Tudjmanův režim, pak je namístě začít připomínkou, že většina autorů nepochybuje o jeho nedemokratické identitě. Např. Rychlík a Perencević (2007: 397) spatřují nedemokratičnost režimu v prosazení kandidáta HDZ do funkce záhřebského starosty. G. Pridham a T. Gallagher (2000: 225) pracují v případě Chorvatska a Srbska s termínem neliberální demokracie či se spojením „autoritativní charakter politické moci“. Organizace Freedom House (Karatnycky, Motyl, Piano 2001: 199) zase vidí autoritativní klima v Chorvatsku zejména v silném prezidentství a dlouhodobé dominanci HDZ v politickém životě. Na druhé straně Michal Kubát (2003: 50) řadí Chorvatsko v 90. letech 20. století mezi semikonsolidované demokracie. V neposlední řadě se můžeme setkat se zařazením Chorvatska mezi kompetitivní autoritarismy (Levitsky, Way 2002: 52). Tento koncept je však sám o sobě diskutabilní, a to z toho důvodu, že samotná podstata autoritativního režimu dle našeho názoru (a využitím klasické schumpeteriánské argumentace) vylučuje pořádání kompetitivních voleb.

I bez ohledu na tyto kategorizace, čistě s ohledem na data shromážděná v tomto textu lze konstatovat, že přes rétorický příklon vládní strany k demokracii docházelo v Chorvatsku ve studovaném období k nedemokratickým praktikám, a to téměř ve všech sférách fungování společnosti, ekonomické, politické i kulturní. HDZ se snažila udržet si moc i za cenu nedemokratického instrumentaria; vysloužila si za to kritiku opozice, na druhé straně přístup mezinárodního společenství byl relativně benevolentní.

Jak je tomu z hlediska jednotlivých liniovských os a rozhodování se mezi totalitarismem a autoritarismem? Lze říci, že při posuzování míry pluralismu je možno odmítnout polohu

³⁷ Chorvatsko se do konce vlády HDZ nestalo ani přidruženým členem EU, ani se nezapojilo do programu „Partnerství pro mír“ (Rychlík, Perencević 2007: 396).

³⁸ V březnu 1999 premiér Zlatko Mateša prohlásil, že žádný z chorvatských generálů nebude k soudu vydán, a v srpnu téhož roku odmítl pravomoc tribunálu, který se měl zabývat operací „Bouře“ (Rychlík, Perencević 2007: 396).

monismu. Politické strany byly v Chorvatsku povoleny, fungoval vícestranický systém a volby probíhaly dle standardů platných pro demokratický režim. Problémem se ovšem jeví falšování volebních výsledků ve prospěch vládnoucí strany, na poslední chvíli (vždy těsně před volbami) přijímaná volební legislativa či nemožnost volby Srbů díky opožděnému vystavování dokladů totožnosti (Srbové tak byli v chorvatském parlamentu silně podreprezentováni, a to i přes garantovanou minimální účast). Také vzhledem k oslabené roli parlamentu (vůči vládě) nemohla opozice využívat své zastoupení v parlamentu k razantnějším krokům proti HDZ.

V oblasti kontroly médií vláda, i přes ujišťování, že svoboda slova v Chorvatsku existuje, uplatňovala silná opatření zejména vůči nezávislým subjektům. Dominanci ve státních médiích, prezentujících nekriticky úspěchy vlády a varujících před opozicí, provázelo omezení aktivit nezávislých médií, kritizujících režim, či kriminalizace konkrétních novinářů. I ekonomická oblast byla předmětem státních zásahů, a to přes proklamovaný model tržního hospodářství. HDZ si v mnoha podnicích udržovalo monopolní postavení.

Celkově tak v Tudjmanově Chorvatsku nacházíme omezení plurality zejména v oblasti médií a ekonomiky, kde si stát udržoval silné vazby na ekonomické elity. To reviduje klasické Linzovo chápání limitovaného pluralismu, kladoucí důraz na omezení pouze *politického* pluralismu a zdůrazňujícího svobodnou ekonomickou a kulturní sféru. Tento závěr koresponduje s postřehy Balíka a Holzera (2007: 181), kteří vidí omezení svobody v postkomunistických zemích Evropy spíše v ekonomické než v politické oblasti. Zařazení Chorvatska na této ose do Linzovy kategorie autoritativních režimu je tak možné pouze s touto modifikací.

Osa ideologie versus mentalita předpokládá zaujetí stanoviska k jevu velkochorvatského nacionalismu. V Chorvatsku se totiž v inkriminovaném období neobjevuje klasická ideologie, charakteristická pro totalitarismy. Spíše zde nalezneme silné prvky nacionalismu, poskytující nicméně návod pro chápání nikoli pouze politických aspektů života chorvatské společnosti. Chorvaté podle vlády ve své historii vždy bojovali za svůj národ a snažili se získat nezávislost na cizích mocnostech. A právě prezident Tudjman jim tento cíl znovu přiblížil. HDZ tak vystupovala jako síla, která se zasazuje o to, aby chorvatský sen došel naplnění. Jeho dosažení pak do jisté míry umožňuje pochopit, proč podpora HDZ zůstávala tak vysoká po celých 10 let a proč opozice nebyla schopna vládu svrhnout.

Nacionalismus v Chorvatsku tak má podobu kvaziideologie, která měla vliv na podobu celé Tudjmanovy vlády. Pokud bychom se zaměřili na Linzovu charakteristiku osy ideologie – mentalita, našli bychom prvky obojího, tedy jak patriotismus či vlastenectví jako výraz mentality, tak určitou dlouhodobou vizi jednoho, v jistém smyslu vyvoleného národa, který

bojuje za svoje sebeurčení.

Mobilizace v Chorvatsku dosahovala poměrně vysokých hodnot, jakkoli ne v míře hodnot režimů totalitních. Mobilizační prvky byly používány pro válečné účely, Chorvaté byli voláni k podpoře vlády vůči etnickým Srbům, proti opozici, proti médiím, proti všem, kdo podle HDZ narušovali získanou samostatnost. Mobilizace se tak zaměřila na získání a poté udržení nezávislého státu Chorvatska a proti všem domnělým nepřátelům, kteří usilovali o jeho destrukci.

Jako zařaditelný se jeví být typ vůdcovství prezidenta Franjo Tudjmana. Jako nesporně charismatická osobnost se svým přístupem k občanům příliš nelišil např. od vůdce Srbů, Slobodana Miloševiče. Oba vystupovali jako silní politici deklaratorně připraveni obětovat svůj život své zemi, navazující proto přímý kontakt s občany, a schopni jednoduchými hesly a svým vystupováním zaujmout voliče a přivést na svoji stranu. Ačkoli se prezident ke svému úřadu dostal demokratickou cestou, potvrzení jeho mandátu nebylo vždy prosto demokratických defektů. Tudjmanovo zasahování do povolební situace v Záhpřebu, tedy ignorace zvolených kandidátů v soutěživých volbách a dosazení „svého“ člověka, pak naznačuje, že pro realizaci vlastní politické vize byl schopen i nerespektovat stanovená pravidla. Prezident se tak linzovskou dikcí pohyboval v ne vždy předvídatelných hranicích.

Co se týče zahraničního kontextu, Chorvatsko se nesnažilo vyvážet své ideje do zahraničí, ani nemělo v úmyslu inspirovat okolní země; po zemích ve svém sousedství nicméně požadovalo, aby se vzdaly svých (často obdobných) „velkomocenských myšlenek“. Chorvatsko se ani nesnažilo kopírovat nějakou zemi v zahraničí, ale soustředilo se v první řadě na vlastní boj za samostatnost a čistotu národa. Proto můžeme říci, že v této ose lze Chorvatsko zařadit k autoritativním režimům.

Stručně řečeno: naše analýza ukázala, že aplikovat na Chorvatsko v době vlády prezidenta Tudjmana koncept autoritativního režimu je komplikované, nikoli však nemožné.

Literatura

- Balík, S. – Kubát, M. (2004): *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, Brno, Dokořán.
- Balík, S. (2005): Totalitní a autoritativní režimy, in: V. Hloušek – L. Kopeček (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*, Brno, MPÚ MU, s. 259-284.
- Berg-Schlosser, D. (2006): The Quality of Democracies in Europe as Measured by Current Indicators of Democratization and Good Governance, in: D. Hucheson – E. Korosteleva (eds.): *The Quality of Democracy in Post-Communist Europe*, London – New York, Taylor&Francis Group, pp. 28-55.
- Brooker, P. (2000): *Non-Democratic Regimes. Theory, Government and Politics*, Houndmills – Basingstoke – Hampshire, Macmillan Press, pp. 22-29.
- Buljan, I. – Duka, Z. (2003): *Izbori. Dub stranaka i duše političara. Vodič kroz hrvatsku političku scenu*, Zagreb, Profil

International.

- Cabada, L. (2000a): Socialistická federativní republika Jugoslávie, in: L. Cabada – V. Dvořáková (eds.): *Komparace politických systémů III*, Praha, VŠE, s. 131-133.
- Cabada, L. (2000b): Chorvatský stát, in: L. Cabada – V. Dvořáková (eds.): *Komparace politických systémů III*, Praha, VŠE, s. 165-175.
- Cohen, L. J. (1997): Embattled Democracy. Postcommunist Croatia in Transition, in: K. Dawisha – B. Parrot (eds.): *Politics, Power and Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 69-121.
- Fisher, S. (2003): Contentious Politics in Croatia. The War Veterans Movement, in: P. Kopecký – C. Mudde (eds.): *Uncivil Society? Contentious Politics in Post-Communist Europe*, London – New York, Taylor&Francis Group, pp. 74-92.
- Fisher, S. (2006): *Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia. From Nationalist to Europeanist*, New York, Palgrave Macmillan.
- Hladký, L. (1993): *Jugoslávská krize a její historické souvislosti*, Jinočany, H&H.
- Hloušek, V. – Kopeček, L. (2005): Hybridní demokracie, in: V. Hloušek – L. Kopeček (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno, MPÚ MU, s. 285-296.
- Hloušek, V. (1999): Stranický systém Chorvatska. Nedokončená transformace, in: M. Strmiska (ed.): *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*, Brno, MPÚ MU, s. 105-130.
- Hloušek, V. (2000): Národnostní politika Chorvatska za Tudjmanovy éry, in: B. Dančák – P. Fiala (eds.): *Národnostní politika v postkomunistických zemích*, Brno, MPÚ MU, s. 255-268.
- Hloušek, V. (2002): Republika Chorvatsko, in: P. Fiala (ed.): *Politické strany ve střední a východní Evropě*, Brno, MPÚ MU, s. 172-191.
- Hloušek, V. (2003): *Budování stranických systémů. Stranické systémy a konfliktní linie ve Slovinsku, Chorvatsku, Estonsku, Litvě a Lotyšsku*, disertační práce, Brno, MU.
- Hloušek, V. (2004): Chorvatsko, in: M. Kubát (ed.): *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*, Praha, Eurolex Bohemia, s. 137-158.
- Holzer, J. – Balík, S. (2007): *Postkomunistické nedemokratické režimy. Studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*, Brno, CDK.
- Human Rights Watch/Helsinki (1995): *Civil and Political Rights in Croatia*, New York, Human Rights Watch.
- Karatnycky, A. – Motyl A. – Shor, B. (Freedom House, 1998): *Nations in Transit 1997. Civil Society, Democracy & Markets in East Central Europe & the Newly Independent States*, USA, Transaction Publisher.
- Karatnycky, A. – Motyl, A. – Piano, A. (Freedom House, 2001): *Nations in Transit 1999–2000. Civil Society, Democracy & Markets in East Central Europe & the Newly Independent States*, USA, Transaction Publisher.
- Klíma, M. (1998): *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha, Radix.
- Kopeček, L. (2005): Elity a demokracie, in: V. Hloušek – L. Kopeček (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno, MPÚ MU, s. 149-177.
- Kubát, M. (2003): *Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě*, Praha, Dokořán.
- Lendvai, P. – Parcell, L. (1991): Yugoslavia without Yugoslavs. The Roots of the Crisis, *International Affairs*, Vol. LXVII, No. 2, pp. 251-261.
- Levitsky, S. – Way, L. A. (2002): The Rise of Competitive Authoritarianism, *Journal of Democracy*, Vol. XIII, No. 2, pp.

51-65.

- Linz, J. J. – Stepan, A. (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore, Johns Hopkins UP, pp. 3-15.
- Linz, J. J. (2000): *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, London, Boulder.
- Macan, T. (2000): *Dějiny Chorvatů*, Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- Malešević, S. (2002): *Ideology, Legitimacy and the New State*, London, Frank Cass London, pp. 223-273.
- Pesić, V. (1996): *Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis*, USIP Peace Works, No. 4, on-line text <<http://www.usip.org/pubs/peaceworks/pwks8.pdf>>. [ověřeno k 15. 6. 2008]
- Rychlík, J. – Perencević, M. (2007): *Dějiny Chorvatska*, Praha, NLN.
- Řichová, B. (2000): *Přehled moderních politologických teorií*, Praha, Portál, s. 225-239.
- Sibber, L. – Little, A. (1997): *Yugoslavia. Death of a Nation*, USA, Penguin Books.
- Šedo, J. (2006): *Volební systémy postkomunistických zemí*, disertační práce, Brno, MU.
- Tanner, M. (2001): *Croatia. A Nation Forged in War*, New Haven – London, Yale University Press.
- Thatcher, M. (1998): *Messages from Croatia*, Zagreb, Croatian Institut for Culture and Information.
- Vejvoda, I. (2000): Democratic Despotism. Federal Republic of Yugoslavia and Croatia, in: G. Pridham – T. Gallagher (eds.): *Experimenting with Democracy. Regime Changes in the Balkans*, London – New York, Routledge, Taylor Francis Group, pp. 219-235.
- Wiberg, H. (1995): Former Yugoslavia. Nations above All, in: B. Góralczyk – W. Kostecki – K. Żukrowska (eds.): *In Pursuit of Europe*, Warsaw, Instytut Studiów Politycznych PAN, pp. 93-105.
- Zakaria, F. (1997): The Rise of Illiberal Democracy, *Foreign Affairs*, Vol. LXXVI, No. 6, pp. 22-43.

Internetové zdroje

- Freedom House*, on-line zdroj <<http://freedomhouse.org/template.cfm?page=1>>. [ověřeno k 15. 6. 2008]
- Human Rights Watch*, on-line zdroj <<http://www.hrw.org/>>. [ověřeno k 15. 6. 2008]
- Ustav Republike Hrvatske*, Odbor za Ustav, Poslovnik i politički sustav Hrvatskoga sabora, on-line text <<http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2001/0705.htm>>. [ověřeno k 15. 6. 2008]
- Volby do Saboru 2007*, on-line <<http://www.izbori.hr/izbori/izbori07.nsf/FI?OpenForm>>. [ověřeno k 15. 6. 2008]